

Könyvismertetés

MURÁNYI ISTVÁN - PÉNZES MARIANN - BARÁT KATALIN:
DROG-ÉRTÉK-CSALÁD
NEVELŐOTTHONBAN ÉLŐ FIATALOK DROGFOGYASZTÁSA ÉS
ÉRTÉKRENDJE

A fiatalok dohányzásának illetve alkohol- és drogfogyasztásának vizsgálata elengedhetetlen feltétele az egészségügy és az ifjúságpolitika prevenciós stratégiáinak kidolgozásához. Az eredményes megelőzéshez fontos ismernünk a fiatalok életmódját, szokásait befolyásoló közvetlen szociális környezetet. Mindezek mellett fontos kiemelni a fogyasztást motiváló szociológiai és társadalomlélektani tényezőket.

A kötet arra vállalkozik, hogy az átlagostól eltérően szocializált és egyben a devianciák szempontjából leginkább veszélyeztetett ifjúsági csoport, a nevelőotthonban élő fiatalok dohányzási szokásait, alkohol- és drogfogyasztását a szocializáció és az értékrend alapján vizsgálja.

A kutatás eredményeinek értelmezését a drogfogyasztás nemzetközi és hazai kutatási előzményeinek, fogalmi problémáinak összefoglalásával a bevezető tanulmány segíti.

A második tanulmány, melyet Barát Katalin írt, egyrészt a nevelőotthoni szocializáció sajátosságaival, másrészt a gyermekvédelem történetével és intézményi jellemzőivel foglalkozik – elsősorban a kutatás helyszínére, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyére koncentrálva.

1. Pénez Mariann a Drogfogyasztás a hazai és nemzetközi vizsgálatok tükrében c. tanulmányának elején megállapítja, hogy a drogfogyasztás az emberi kultúra részeként különböző korokban-különböző célokkal folyamatosan jelen volt, és jelen van napjainkban is. E jelenség egészségügyi és társadalmi következményei századunkban váltak világméretű problémává.

A mai kábítószer-fogyasztás jellemzői közül kiemeli, hogy ezen anyagok kereskedelmi cikké váltak, előállításuk, terjesztésük szervezeten történik, és szorosan kapcsolódik a bűnözéshez.

Magyarországon már a második világháborút követően nemcsak a magas alkoholfogyasztás jelent meg, hanem a drogfogyasztás is. Itt, Magyarországon az illegális drogtörténet kezdete a 60-as évek végére, 70-es évek elejére tehető.

Mindezek után szükségessé válik a drog és a kábítószer fogyasztásának meghatározása, mely szerint drognak tekinthető minden olyan termék, amely befolyásolja a mentális működést és ítélőképességet, amelynek fogyasztása tiltott, vagy a nem tiltott anyagok közül, amelynek fogyasztása veszélyes és visszaélésre alkalmas.

Általánosságban a drog-problémák tárgyalásakor az illegális szerek fogyasztására, illetve a fogyasztás következményeire gondolunk. Az egyes szerek legalitása kultúránként változhat, így érdemes figyelni a társadalmi-kulturális kontextusra is. A szerző példaként említi meg a dohányzást, mint függőséget kiváltó, komoly egészségkárosodást okozó szenvedélybetegséget, de mivel társadalmi megítélése enyhébb, ezért a dohányzásra vonatkozó adatokat általában külön tárgyalják.

A megfelelő drogpolitika kialakításához, az egészségügyi, szociális szolgáltatások, programok tervezéséhez, értékeléséhez nélkülözhetetlenek az epidemiológiai adatok rendszeres elemzése. Ezekben a kutatásokban a következő kérdéseket fogalmazzák meg:

- mennyi a lakosság körében a drogfogyasztók és a drogfüggők száma; az adott évben az új esetek száma; mik a fogyasztás jellemzői; van-e földrajzi, vagy szociális különbség az egyes fogyasztói csoportok között; milyen új drogok és fogyasztási szokások jelennek meg; milyen egészségügyi következményei vannak a drogfogyasztásnak, és hogyan jelennek meg a statisztikákban; milyen a különböző drogok elérhetősége és fogyasztási jellegzetességei, és ezek hogyan változnak;

- milyen kulturális, szociális és egyéni rizikó-tényezők vannak; milyen összefüggés van a különböző indikátorok között; mi az oka az országonkénti eltéréseknek; milyen hatással vannak, és mennyire hatékonyak az egyes politikák.

A droggal érintkezésbe kerülő lakosságot a szerző a következő csoportokba osztotta be:

- kipróbálók
- rendszeres fogyasztók
- drogfüggők
- problémás drogfogyasztók

Ezen csoportokat a szerző definiálja is, és megállapítja, hogy ezen csoportok között lehetségesek az átfedések.

Az Európai Drogmonitorozó Központ a következő indikátorok alapján készítette az Európai Unió tagállamokban a kutatásokat:

- populációs survey a drogfogyasztásról, szokásokról és attitűdökről
- kezelési igény
- drog-halál statisztika
- drogfogyasztók mortalitása és halálokok
- letartóztatások, lefoglalások, bírósági eljárások, bebörtönzés
- HIV- és hepatitis-vírus-fertőzöttség
- kiegészítő kvalitatív kutatások

A szerző a felsorolt szempontrendszert elemzi és részletezi, konkrét adatokkal szolgál, és kiemeli az országonként eltérő joggyakorlatból származó esetleges eltéréseket. Kitér a különböző drogok ára és fogyasztási százalékukra is.

A középiskolások körében készült kutatások alapján megállapíthatjuk, hogy a drogot kipróbáló fiatalok között magasabb az egyedül élők, intézetben illetve nevelőszülőknél élők aránya. Hasonlóan nagyobb rizikót jelent a családban előforduló deviancia. A korábbi vizsgálatokhoz képest nőtt a fogyasztókkal szembeni negatív attitűd.

Az 1995-ben készült vizsgálatok alapján a középiskolások 10%-a fogyasztott már életében valamilyen tiltott, 15,3% valamilyen legális drogot. A tiltott drogok fogyasztása inkább a szak- és szakközépiskola típusokra jellemző. A fiúk inkább illegális, a lányok körében a legális drogok terjedtek el. Rendszeres dohányzónak 30%-a tekinthető, gyakori alkoholfogyasztásról 28% számol be.

E tanulmány utolsó pontjában a szerző részletesebben elemzi a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei indikátorokat.

2. Murányi István: Nevelőotthonban élő fiatalok drogfogyasztása és értéktudata

A szerző a **bevezetőben** megfogalmazza: milyen érvek alapján teremtünk kapcsolatot a nevelőotthonban élő fiatalok drog- és alkoholfogyasztása, illetve dohányzási szokásaik és az értékrend, szocializáció között.

A bevezetés két alpontjában kitér a nemzeti drogstratégia céljaira és a kutatási előzményekre.

A Nemzeti Stratégia a következő kockázati tényezőket fogalmazza meg:

- genetikai-biológiai faktorok

- pszichológiai kockázati faktorok
- pszicho-szociális fejlődési visszamaradottság
- családi kockázati tényezők
- kortárs-hatások
- kulturális hatások

A droghasználat szempontjából fokozottan veszélyeztetett ifjúsági csoportok közé a

- halmozottan hátrányos helyzetű, illetve az alkoholista szülők gyermekeit
- iskolától távolmaradókat
- lelkileg veszélyeztetetteket
- gyermekvédelmi szakellátásban részesülőket sorolja.

Úgy véli, hogy a drogprobléma empirikus kutatásának egyik lehetséges variációja a „multidiszciplináris modell”, mely szociológiai megközelítésnél a társadalom érték- és normarendszerét, a szocializációs környezet sajátosságait is figyelembe veszi.

A bevezető második részében e kutatást megelőző vizsgálatok eredményeit, következtetéseit fogalmazza meg. Előzetesen Andorka Rudolf, Rác József, a BKE Szociológia Tanszékének 1989-90-es és az ESPAD '99 Pest megyei kutatását tanulmányozta.

Murányi István a bevezetőt követő első pontban a kutatás módszertani jellemzőit vázolja fel.

Megtudhatjuk, hogy a kutatás 1999 nyarán készült a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei nevelőintézetekben, illetve állami gondozottak körében kérdőíves interjú formájában. A kérdőívben a Pompidou-csoport által kidolgozott és az ESPAD-os kérdőív egyes kérdéseit, illetve az értékrend, anómia, és a jövőkép vizsgálatára alkalmas kérdőblokkokat használtak fel.

A második pontban a családi szocializációs háttérjellemezőire tér ki a szerző.

Összefüggéseket keres a szocializáció és a drogfogyasztás között.

Kiemeli a család fontos szerepét a gyermekek, fiatalok szocializációjában. A kutatás eredményei alapján, konkrét számokkal is kifejezve, megállapítja, hogy nagyobbak a rizikó-tényezők a nem háztartásban élő fiatalok, az alacsony iskolai végzettséggel rendelkező szülők, a családban gyakran előforduló devianciák esetén.

A kutatás alapján képet kaphatunk a fiatalok család-ideáljáról. Kirajzolódik, hogy a felmerülő problémák esetén kihez fordulnak segítségért.

A következő pontban a dohányzás, alkohol- és drogfogyasztás jellemzőit részletezi a szerző.

Kiderül, hogy a megkérdezettek 44%-a rendszeresen dohányzik, a nem dohányzók aránya 21%. Alkohol rendszeresen 13% fogyaszt, a nem fogyasztók aránya 34%, és 53%-uk próbálkozik. Ezen belül felosztják a különböző szeszes italok fogyasztási arányát is.

A drogok ismertsége a következő (csökkenő sorrendben): nyugtatók, kokain, altatók, heroin, extasi, marihuána vagy hasis, LSD, crack, amfetaminok...

Illegitim drogot a megkérdezettek 8 százaléka fogyasztott.

A kutatás alapján megállapítja a szerző, hogy a dohányzás és az alkoholfogyasztás szorosan összefügg a drogfogyasztással. A rendszeresen dohányzók és a kipróbálók között magasabb a legitim vagy illegitim drogot fogyasztók aránya, mint a soha nem dohányzók körében. A rendszeres vagy alkalmi alkoholizálás szintén nagyobb mértékben valószínűsíti a drogfogyasztást.

Továbbá részletesen bemutatja a droghoz való hozzájutás módját, a baráti körben előforduló dohányzás, alkohol- és drogfogyasztás jellemzőit.

A fiúk és az idősebbek körében jelentősen és szignifikánsan magasabb a rendszeres dohányosok aránya, mint a lányok és a fiatalabbak körében.

A fiatalabb korcsoportokban és a fiúk körében magasabb a rendszeres alkoholfogyasztók aránya, mint az idősebbek és a lányok csoportjában, azonban az eltérés nem szignifikáns. A baráti kör erőteljesen befolyásolja az ivási szokásokat.

A drogfogyasztás jellemzői gyakorlatilag azonosak az alkoholfogyasztás, illetve a dohányzási szokásoknál megfigyelt jellemzőkkel.

A kutatás elemzi az állami gondozott fiatalok értékvilágát is.

Az értékek, szociálpszichológiai szempontú értelmezés alapján, a társadalmi viszonyokhoz való kötődés fontosságát hangsúlyozzák. Az értékek segítségével a személy könnyebben és biztonságosabban tájékozódik a társadalmi élet mindennapjaiban, másrészt elősegíti a csoport integrációját.

Ezen értékeket elsősorban a család, de a különböző szocializációs faktorok vagy a tágabb szocializációs környezet is közvetítik.

A szerző beszél az értékzavar-jelenségekről és az értékek időrendben történő változásairól is.

A felmérés alapján megállapítja a fiatal állami gondozottak értékvilágának fontossági sorrendjét: boldogság, béke, családi biztonság, igazi szerelem, igazi barátság.

A ROKEACH-értékek rangsorát külön-külön vizsgálja a három csoport alapján: kreatív csoport, emocionális csoport, puritán csoport.

Megállapítja a felmérés alapján, hogy az értékek alapján elkülönült csoportok megoszlása nem tér el sem a nemek, sem a családi szocializációs élmények, sem az életkori csoportok kategóriái között.

A sajátjának tekintett családkép, illetve a deviancia alapján kialakított csoportoknál már az értékek rangsorát illetően jellegzetes eltéréseket figyelhetünk meg.

Ezt a jelenséget a Durkheim-i és a Róbert Merton-i megközelítés alapján is bemutatja.

A kutatás alapján megállapították, hogy a fiatalok bizalmatlanok a személyes kapcsolataikban és a felnőtt társadalom intézményeivel szemben. Mindez arra is utal, hogy a fiatalok többsége úgy ítéli meg, hogy környezete nem nyújt megoldást a személyes problémák megoldásához.

Az anómia elemzése után a kutató a gyermeknevelési elveket tanulmányozza és mutatja be.

E felmérés alapján a legfontosabb elvek a következők: családszerető, becsületesség, kötelességtudás, jószívűség, önállóság, okosság, céltudatosság, talpraesettség, szépség. A fenti tulajdonságok alapján négy csoportot különítettek el:

- idealizált
- morális
- pragmatikus
- családközpontú

A csoportok között az értékek nagymértékben változnak.

A következő részben ennek a kutatásnak egy másik részét mutatja be Murányi István.

Itt szavak és ahhoz fűződő asszociációk alapján próbáltak jellemzőket találni a gyermekvédelmi gondoskodásban élők körében.

Arra a következtetésre jutottak, hogy akik a családjukkal, szüleikkel együtt éltek, azok beállítottsága pesszimistább a többiekhez képest. A saját családdal kapcsolatos élmények inkább negatív érzelmi reakciókat, illetve emocionális hiányérzetet erősítenek a fiatalokban.

A kutatás kitért a fiatalok jövőképeinek elemeire is.

Itt megismerhetjük a fiatalok elképzeléseit arról, hogy hogyan képzelik el életüket a későbbiekben a munkájuk, végzettségük, a nyaralásuk, vásárlási szokásaik, lakásuk, gyermekük vonatkozásában.

A fiatalokat jövőképük megítélése alapján három csoportba sorolták a felmérés után:

- a) karrier-optimista
- b) karrier-pesszimista
- c) gyermek-pesszimista

A pesszimizmus jobban jellemzi a fiúkat, az idősebbeket és a korábban családjukkal együtt élőket. A gyermekekre és az egzisztenciális helyzetre vonatkozóan a fiatalok az átlagosnál jobban, az idősebbek az átlagosnál kevésbé látják borúsán az elkövetkezendő éveket. A családi élmény hiánya inkább erősíti a gyermekekre és az egzisztenciális helyzetre vonatkozó derűlátást.

A kutatás alapján kialakított csoportok között tipikus értékrend-kapcsolatokat fedeztek fel.

A felmérés alapján kapcsolatot kerestek a fogyasztás és az értékrend között.

Az alkohol és drogfogyasztók között a jövőkép és a nevelési elvek megítélésében van hasonlóság. A fogyasztók jövőképe igen sajátos, az alkoholt illetve drogot fogyasztók jövőképükben a későbbi személyes karrier mellől kizárják a saját gyermek gondolatát. A Rokeach-értékek típusai, valamint a szóasszociációk és a fogyasztási szokások kapcsolata nem következetes: a nem dohányzók és a drogfogyasztók magas arányban vannak az „emocionális” érték-csoportban, az alkoholfogyasztás szerint képzett csoportok között ebben a tekintetben nincs eltérés.

Az erkölcsi értékek és az anómia bizonyos koherenciát jelez: a dohányosok és alkoholfogyasztók a „morális” nevelési elvet elutasítják.

A DOHÁNYZÁS, ALKOHOL- ÉS DROGFOGYASZTÁS MAGYARÁZATI MODELLJEI

E tanulmány befejező részében a kutatás és a szerző arra keresi a választ, hogy milyen mértékben magyarázzák a dohányzást, az alkohol- illetve drogfogyasztást a fiatalok demográfiai és szocializációs sajátosságai és értékrendjük.

Arra következtetésre jutottak, hogy a fiúhoz és az idősebb korcsoporthoz tartozás valószínűsíti a dohányzást. Az alkoholfogyasztásban már csak az életkornak van hasonló szerepe, míg a drogfogyasztás esetében sem a nem, sem a kor nem meghatározó tényező.

A másik következtetés, hogy a dohányzást, alkohol- és drogfogyasztást igen csekély mértékben magyarázza a másik két változó.

A családi szocializáció és a kortárs csoport nagymértékben befolyásolja a fogyasztást. A dohányzás esetében feltehetően a mintakövetés játszik meghatározó szerepet, míg a drogfogyasztást inkább a családban előforduló devianciák befolyásolják.

A drogfogyasztást a morális tartalmú értékek elutasítása és egyfajta pragmatizmus valószínűsíti leginkább, ezt alátámasztja a drog fogalmának pozitív asszociációja.

A kötet 2. fejezete Barát Katalin összefoglalója a gyermekvédelem korai történetéről, a szocializációról, és külön figyelmet szentel a lakásotthonos életforma szerepének és jelentőségének is.

Fülöp Zoltán